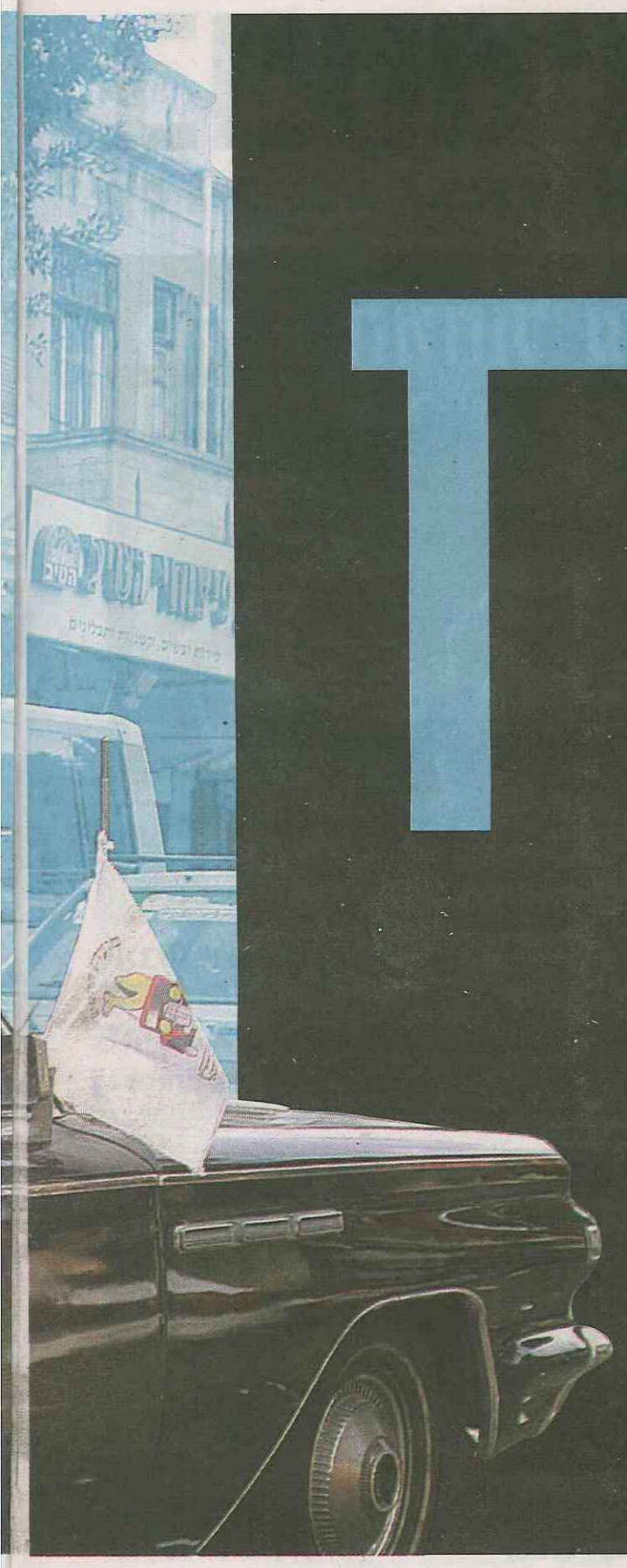

אי"ח

או איכס

סלב, מגלומן, קפיטליסט, תאב כוח, כוכב נולדי, גלובלי ומצליחן ◦ זהו האמן הישראלי החדש (אי"ח), שמכבב בכל העולם, ומעדיף להתעלם מהמציאות העגומה בארץ ◦ שחר מרקוס, אמן מיצגים מצליח ואי"ח בכל רמ"ח איבריו, מלקה ומלטף את עצמו ואת הקולגות שלו, ברעש גדול ◦ כיאה

◦ **יניב יהודה אייגר** | צילום: ורד אדיר

השנה, כשרפי לביא נפטר וגופתו נתרמה לאוניברסיטת תל אביב, אפשר כבר היה להכריז סופית על מות סאגת "דלות החומר". הגישה הסגנונית, ששלטה בכיפת האמנות הישראלית עד לפני שני עשורים וקצת, נשחקה והתמוססה לה כליל. המלך הקודם הסתלק, והחצר נמלאה בשנים האחרונות במספיק מוכתרים וטוענים אחרים לכתר גם כך. עוד מוקדם להגדיר מהו בדיוק האמן הישראלי החדש, להלן: האי"ח, שנמצא כל הזמן בתהליך התהוות. צוואר הבקבוק עדיין קיים, המוני אמנים עדיין צובאים על חללי תצוגה שצרים מלהכיל את כולם, אבל העשייה בשטח היום גם רבגונית לאין שיעור. יש יותר כלים לביטוי, יותר מסלולי הכשרה, יותר פלטפורמות לתצוגה, יותר נתיבים לחו"ל, יותר אספנים, יותר טעמים, קהל, עניין תקשורתי, ובקיצור, יותר. מה שכן, אפשר לנסות לשרטט לו קצת קווים כלליים ולא לגמרי מתחייבים שאפשר להשליך בתום השימוש.ראשית, התפאורה: בעוד שאמני הדלות היו ברובם ילידי הארץ של שנות ה־30 וסביבתן, האי"ח הוא יליד ה־60־70 וצפונה. השנים הפורמטיביות בחייו לא התרחשו בצל הצנע, והקולקטיב לא משחק אצלו תפקיד תודעתי מאז'ורי, אם בכלל. האי"ח גדל על אגדות דוגמת אנדי וורהול ו"המפעל" המיתולוגי; חזה, למשל, כיצד קבוצה פרובוקטיבית של אמנים לונדונים צעירים כובשת את שנות ה־90 בלי שום סנטימנטים; וגם היה עד, לדוגמה, בשנות האלפיים, ללא מעט סיפורי הצלחה ישראליים גדולים מאוד מעבר לים.

האי"ח שייך לתור השפע. הוא מדבר קפיטליסטית ברמה של שפת אם כמעט, יונק אינפורמציה בעולם מרושת, מפנטז מטריאליזם וחולם בגלובלית. ככזה, העבודות שלו יהיו גנריות בדרך כלל, ויתרחקו מכל סממן שהוא לוקאל־לבנטיני בלבד, אלא אם כן הוא אקזוטי במיוחד. המילה העברית הכתובה, נניח, שהייתה שכיחה כל כך לשימוש קודם לכן, כמעט שלא תופיע אצלו. מבחינה טכנית, העבודות שלו ייטו לכיוון המקסימליזם. אל הגרנדיוזיות, הקצביות, הקופירייטינג הקולע, המונומנטליות, הברוטליות, הטוטאליות ומה לא. לא צריך לחפש אותן יותר מדי – הן ימצאו אותך בעצמן, וימכרו לך את זה חזק, מהר ומאומץ.

ועדיין, צריך להגיד, יותר משהוא עניין של גיל, טכניקה או תכנים, האי"ח הוא בעיקר טקטיקות התנהלות. אי"ח משמעו להפנים את כללי השוק המופרט ולפעול בהתאם. זאת אומרת, לשמש סוכן אסתטיקה ממולח בעידן הפיטום/פיתוי של המדיה; להיות, בעצם, חייל גרילה מיומן במלחמה כוללת על היכלי המוזיאון והגלריה. "ההבדל", אומר האמן שחר מרקוס, "הוא קודם כול בגישה. בסוג של כוח ושל ההפגנה שלו. זאת התרסה, והשאיפה שהוא יהיה בידיך. זה העניין של לשדר ביטחון ולא לבקש יותר רחמים, לא לבוא עם התנצלות, אלא עם מאתיים אחוז ביטחון".

גאה להיות אי"ח. ונבוך

את מרקוס אני פוגש שנייה לפני שהוא עולה על מטוס לגרמניה עם בת הזוג שלו, הסופרת הגר ינאי, להכנות לקראת תערוכה שיפתח בגלריה GDK הברלינאית ביוני השנה. בקרוב הוא ישוב ארצה כדי להופיע במוזיאון ישראל בפתיחה של "זמן אמת". המיצג שלו הוא אחד משיאי התערוכה הסוקרת את העשור השישי של האמנות הישראלית (אוצרים: אמיתי מנדלסון ואפרת נתן), שמרקוס הוא אחד מכוכביו הדולקים.

הוא יוצר מוכר, מעוטר ומוערך, זוכה פרסים סיטונאי (האחרון, נכון לעכשיו: פרס קולינר מטעם המוזיאון שצוין) ואחד הדוברים המעניינים של דור האי"ח. הוא גדל על ענף המיצג, מהתחומים הכי אנטי מסחריים שיש לעולם האמנות להציע, מה שאומר שמרקוס הוא בין היתר גם סוג מסוים של צומת. אתר שבו פרקטיקות לא כלכליות וחתרניות לרוב פוגשות במשת"פיות ואהדה ממסדית לקרצופי גב הדדיים בנסיבות מוזיאליות.

נוסף לזה, האי"חיות היא גם אחד מנושאי העיסוק המרכזיים של מרקוס בתקופה האחרונה. הוא דן בעבודותיו בדמות האי"ח, ואגב כך בעצמו. הוא מגחיך אותו, מעצים אותו, מפריך ומאשש אותו בעת ובעבודה אחת. את

שחר מרקוס בפעולה.
מתוך "זמן אמת"

'שי האז איט' ו'שי גוז אנד גטס איט', כאילו. היא מאוד מאוד שאפתנית, ובגלל זה אתה גם רואה בעבודות שלה שהיא מציגה את עצמה כאובייקט. גם אליעזר זוננשיין עשה את זה. הוא עשה את כל הפעולות הטרוריסטיות שלו כי הוא הבין את שדה הכוח של עולם האמנות ואת ההתנהלות שלו. קח לדוגמה, סתם, אמנית בשם כרמית גיל שאני מאוד אוהב. היא הציגה במדרשה בתערוכת בוגרים שלה שלד של אוטובוס, עבודה מאוד יפה, בתקופת הפיצוצים בתחילת האלפיים. וכולם אמרו, איך שנכנסת לתערוכה: 'לך תראה את האוטובוס, לך תראה את האוטובוס'. אחרי כמה חודשים, לקחו ושמו אותה במוזיאון תל אביב. במקרה, הגיע לשם האוצר של הביאנלה בוונציה, נדלק על העבודה ושם אותה במרכז הביתן האיטלקי. כרמית גיל, שנה מסיום לימודיה, בביאנלה בוונציה. חצי שנה אחרי זה היא הייתה אמורה להציג לצדי ברדינג (בפסטיבל "אמנות הארץ"), ואני חושב שהיא הסירה את העבודה יום לפני הפתיחה. היא התרחקה מעולם האמנות והלכה לשבת בגליל או משהו. לפני חצי שנה בערך, פתאום ראיתי שהיא מציגה עבודה מאוד יפה בברוורמן, אחרי שחמש שנים לא היה שום דבר. עכשיו, היום באה כרמית ואומרת 'שלום, אני כרמית גיל', וכולם אומרים: 'מי?' ושלא תבין, היא אמנית טובה מאוד. אבל אתה לא יכול להתנהל בעולם האמנות אם אתה לא נמצא בו פיזית. היא בחורה מאוד רגישה ועדינה, והיא לא ידעה איך לאכול את זה. במקום, נגיד, לעשות את מה שסיגלית עשתה, שגמרה לימודים ולקחו אותה לביאנלה בוונציה ומאז היא לא עוצרת. תראה גם את גיא בן־נר, שכל הזמן אתה רואה אותו מתקדם (בניו יורק – י"א), או את יעל ברתנא (זוכת פרס גוטסדינר אשתקד – י"א). כולנו חושבים שיש לנו מה שצריך כדי להגיע לפרונט של האמנות העולמית".

מה שאומר שבצד השני של הספקאלה בנראה לא נמצא ואן גוך. ממה שאתה אומר, הקוטב השני של האי"ח הוא בכלל מייק ברנט. בזה שלא ידע איך להתמודד עם ההצלחה.

"יכול להיות, כן. זה שלא יכול היה להכיל. האי"ח, לעומתו, רק מתמלא מזה. הוא ניזון מזה. מתנפח. זה לדעת לעמוד באש ולהפוך אותה לאנרגיה. כי יש אנשים שהיא הופכת בשבילם לתופת, שורפת אותם ונגמר הסיפור. לא יודע, נגיד מקרה (מרים) כבסה. היא הייתה כאן סופרסטארית היסטרית".

שביל הזהב

בארץ, כמו בעולם, התרחש בתחילת שנות ה־70 המפץ הגדול של המיצג. בשנים ההן כמעט כל אמן שני כאן התעסק איתו בצורה כזו או אחרת, ויותר מאשר מסיבות טרנדיות גרידא. באוויר עדיין עמד ריח חרוך של חיילים, תחושות השיכרון שלנו הסתיימו בחמרמורת לאומית נוראה. המוזיאון נראה מעוקר ומרוקן מאי פעם אל מול המציאות המצמיתה, ועוד ועוד אמנים מקומיים פנו למיצג ככר לפעולה משוחררת מתכתיבים. המיצג שימש אותם כמרחב לביטוי בהול; כלי לבריקת גבולות, אלו של הגוף, הלאום והאמנות גם יחד. אבל מי שהשפיע על מרקוס בבירור, יותר מכולם בהרבה, הוא בלי ספק דני זקהיים. אחיה של השחקנית אסתי זקהיים תבדל"א, שנפטר לפני 14 שנים ממחלת האיידס. מרקוס מטמין לאורך גוף העבודה שלו רמזים גלויים רבים ומיני מחוות חבויות לזקהיים ("אין אמן", נאמר, שמתכתב בבירור עם "מפלגת בבל" שהריץ זקהיים ב־1984). הם אף נולדו באותו תאריך (13 במאי) בהפרש של 13 שנה (מרקוס ביליד 1971). בקיץ שעבר, בשנה ה־13 לפטירתו של זקהיים, העלה מרקוס בגלריית החדר בתל אביב את התערוכה "נצח דק". גם היא כללה הומאז'ים רבים לאביו הרוחני, ודיבר על "קשר מיסטי" שקיים ביניהם.

מיסטי או לא מיסטי, דבר אחד בטוח: ישראל חוגגת עם מרקוס 60 שנה בששת המוזיאונים הגדולים, אבל גם זקהיים וגם תמר רבן – מאמהות המיצג המקומי, מנהלת במת מיצג על שמו של זקהיים – אינם נוכחים בתערוכות העשורים המקיפות. מפת האמנות שלנו כמו החליטה לנפות אותם מעליה. אז איך זה שהם לא נמצאים שם, והוא כן? כשמרקוס שומע את השאלה הוא משתנה לי מול העיניים. מחליף גוון, בולע רוק, מנמיך את הטון וממלט את המבט לאיזו נקודה בחלל החיצון. כל הדרך לכוכב כבוי שכולו ישימון דיפלומטי. "זה לא אומר כלום על כלום", הוא מצהיר בלחש. "יש גם הרבה אמנים של שנות האלפיים שאפשר למנות ושגם לא נמצאים".

בכל זאת, תנסה להסביר. זאת האי"חיות שדיברנו עליה?

"אני חושב שזה קשור למהלך שהתחלתי איתו כבר לפני כמה שנים. התחלתי ליצור גם בסוגי מדיה נוספים מעבר למיצג. אני הייתי יותר... 'וריאבל' אני קורא לזה. עשיתי עבודות שכן יכולות להיות, מה שנקרא, מוצגות בגלריה ובמוזיאון. וזה גרם לאנשים להתייחס אליי כלגיטימי, כחלק מהאמנות הפלסטית. זה, נראה לי, אחד מהדברים. למרות ששוב אני חוזר ואומר: גם את תמר וגם את דני יכלו להכניס בשקט לכל אחת מהתערוכות. זה עניין של טעם אישי. הם לא התאימו בדיוק לתזה ואוצר אחר היה אולי בוחר אחרת וזה לגיטימי לגמרי".

מה עוד קרה כאן בעצם, בשני העשורים האחרונים, בעולם האמנות, חוץ מהאי"ח?

"מבחינת האמנות הייתה פה קצירה של הצלחה מאוד גדולה בעשור הזה. מבחינת הנושאים המטופלים, אז דווקא מה שלא קרה הוא שקרה. הרי היה את האינתיפאדה הראשונה והשנייה, אבל באופן כללי, אם אתה לוקח את כל גוף העבודות של האמנים הישראלים, אז הם לא מתעסקים בזה. ויש לזה סיבות, כמובן. קודם כול של לדבר אנגלית. אתה עושה עבודה, אתה קורא לה באנגלית. אתה כותב כתוביות, מיד באנגלית. פנינו לייצוא. וזה בסדר גמור, דרך אגב. המציאות פה כל כך חזקה, ההתרחשויות כל כך 'אינטנס', שהאמנות לא יכולה להתחרות בזה. אין לה מה לחפש שם, במקום כל כך אינטנסיבי וכל כך כאילו עצבני מבחינה ויזואלית. זה תפקיד שהשארנו לצלמי העיתונות".

ומה הלאה? אתה רואה סצנריו שבו אמנים חוזרים להאמין באמנות? באמנות כבלי חינוך, כבלי לחילול ולכינון כמו שהאמנים של שנות ה־70 ראו בה? כל הדברים האלה שהאי"ח קצת מבשר על מותם באיזשהו מקום?

"זה נכון שהוא מבשר על מותם, אבל לא־מנות יש המון כוח, לא בהכרח לדברים שאתה אמרת. האי"חים בסך הכול מתנהלים כמו שכל העולם מתנהל היום, לביתי, לדעותיי וכיו"ב. לאמנות יש עדיין את הכוח לעשות, במקומות קטנים, אני לא אגיד שינויים חברתיים, אבל הטבות חברתיות בחינוך. זה מקום שבו אמנות יכולה לעשות טוב ולעזור, בניגוד למה שאתה חושב, שהיא צריכה לשנות סדרי עולם. אני גם לא רואה איך אנשים אחרים עם כוח, כזה שלא בא מעולם האמנות, מנצלים אותו כדי לייצר שינוי. הם מנצלים אותו לעשיית הון כזה או אחר. כל העולם ככה".

כלומר, אין מה להאשים את האי"ח באסקפיזם. לדעתך הוא דווקא פורטרט של המדינה שלו בשנתה ה־60.

"כן, הוא לא יכול להיות שונה. אחת המטרות והחובות של האמן היום, זה לדבר בפלטפורמה שבה הוא יוכל להגיע לקהל. הרי אם אתה רוצה להגיד משהו אז עדיף שכמה שיותר אנשים ישמעו את זה. וזה אומר שצריך להיכנס ולשחק את המשחק של שדה הכוח השיווקי. הקהל גם מצפה ורוצה שזה יהיה האמן שלו. הוא רוצה לזהות את האמן הישראלי כמותג, כי ככה הוא יודע לקבל דברים. ככה הוא מקבל אותם בטלוויזיה, ככה נראית התרבות שלו. העם רוצה מישהו שהוא גדול ממנו. מישהו שעובר במכונית עם חליפה ומנופף להם לשלום והם..."

מריירים.

"בדיוק". ⊙

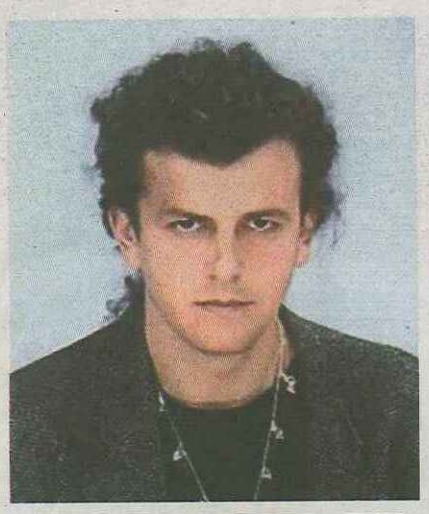

על אליעזר זוננשיין:
"הוא עשה את כל הפעולות הטרוריסטיות שלו כי הוא הבין את שדה הכוח של עולם האמנות"

אי"ח
או איכס

צילום: רענן כהן

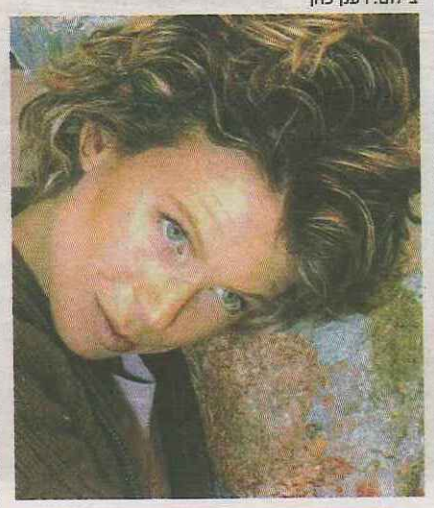

על סיגלית לנדאו:
"היא מאוד מאוד שאפתנית, ובגלל זה אתה גם רואה בעבודות שלה שהיא מציגה את עצמה כאובייקט"

שיא הכפילות הזאת הוא אולי רשם לזכותו במסגרת זכייתו בפרס מטעם משרד המדע, התרבות והספורט לשנת 2006. המארח של הזוכים היה אז מוזיאון פתח תקווה שב־עיר הולדתו, ומרקוס יצר לשם כך את "אין אמן בעירו". בווידאו שתיעד את המיצג נראה מרקוס כשהוא מוסע ברחבי אם המו־שבות הבלויה במכונית אמריקנית פתוחה נוסח ג'יי־אף־קיי. במושב האחורי ישבו הוריו המאושרים, והוא, זחוח מלפנים, עמד זקוף במושב שליד הנהג. חנוט בחליפה של פולי־טיקאים מלוקקים, פיזר מרקוס חיוכים דש־נים לכל עבר, חכך כפיים גאות ונופף בידיו בתרועות ניצחון מתלהבות לעוברים ושבים המשתאים של הרחוב העלוב.

אמני כל העולם

"זה בא לי מאיזה דימוי שראיתי את גאידמק", הוא מסביר, "נוסע עם ראש העיר בירושלים ועושה לאנשים שלום... וזה היה מופרך בכאלה רמות, כי כאילו זה בא מאיזה תרבות אמריקנית. וגם כל העניין הזה של הגביר שנוסע ככה בקרת... ככה שבשבילי, שנולדתי בפתח תקווה והמשפחה שלי שם כבר איזה מאה שנה, להביא את ה'גלאמור', את האמריקניות לתוך פתח תקווה האפורה והקרתנית, זה נראה לי כמו דרך לייצר מצב קיצון מצוין. אבל יותר היה כאן העניין של לשדר לאנשים שיש פה אמן חדש, שבא ונותן לכם את האמנות בפנים, קובע בשבילכם איך תחשבו עליה ואיך בדיוק תאכלו אותה".

אבל הדרך להצלחה שלך, שלכם, עוברת כמו תמיד דרך פטרונים. ניר הוד, נגיד, צריך לעשות עבודות שידברו לחלל הבית של רני רהב וחבריו. גם דמיאן הירסט, האמן המצליח ביקום כרגע, היה צריך לפתוח איכשהו לאספן שלו, צ'רלס סאטצ'י, את פנקס הצ'קים. אז מה בעצם השתנה כאן?

"זאת שאלה מעניינת: איפה הביצה ואיפה התרנגולת? כי כרגע, סאטצ'י הוא זה שצ־ריך את הירסט ולא להפך. וזה המצב שאמנים צריכים לשאוף אליו. כשאני מדבר על האמן החדש, אני מדבר עליו יותר בהקשר של 'אטי־טיוד' מאשר על כמה כסף יש לך או אין לך באמת. על איך שאתה רואה את עצמך כמישהו שמשדר ביטחון, מישהו שיש לו גאווה ופר־סטיז'. כמישהו שבא ממיצג, זה באופן כללי כל מה שאני מוכר. זה איך שאתה בא לקהל הצופים ולא רק לרני רהב. זה האמן שההפך הגמור ממנו זה כנראה וינסנט ואן גוך". **זאת לא קצת מעילה בתפקיד? באמן, אין לך איזו אחריות ציבורית מסוימת לגעת בסוגיות בוערות, להגיד משהו על העולם? לא יודע, לי זה נשמע קצת רע כשהפרסום וההצלחה הופכים להיות חזות הכול.**

"זה בכלל לא עניין של טוב או רע. זה עניין של לאיפה נושבת הרוח. יש להרבה אמנים היום שאיפה להצלחה כלכלית, והיום לא מצטנעים ולא מפחדים להגיד את זה בקול רם וברור. להתעסק עם ההצלחה ועם הכסף כמדד שלה, בריוק כמו שהם מודדים את עצמם בתערוכות ובפרסים. מה, זה לא מה שקורה מחוץ לעולם האמנות? כוחות והזוזת כוחות? וזה ב־ד־י־ו־ק הפחד של אמנים כשהם מדברים על כסף: שחס וחלילה יבוא מישהו ויגיד להם 'אדוני, זה חזות הכול'. בסך הכול, אם אתה מספיק בטוח בעבודות שלך, אז זה לא חזות הכול. אגב, הייתה לי שיחה מעניינת מאוד בנושא עם (הצייר) פסח סלובסקי. הוא אמר לי דבר אחד חשוב: 'אוצרים, אנשי מו־זיאון, מבקרי אמנות, אף אחד לא יכול להס־תדר בלי אמנים. אמנים הם החוליה הכי חשו־בה, והרבה פעמים החוליה הכי חשובה היא הכי מוחלשת. אותם אפשר להחליף, אותנו אי אפשר'. הוא אמר לי את הדברים בעקבות איזו אינטראקציה לא נעימה עם מנהל מוזיאון שאמר לו 'זה לא מתאים לי ככה, תעיף את זה או שאני מבטל לך את התערוכה', ובסוף סלובסקי הוריד באמת את הראש. וזה העניין. צריך להפוך את היוצרות. לגרום למצב שמ־נהל מוזיאון בחיים לא יעז בכלל לחשוב על להתנהג ככה. לגרום לו שיבין שמה שחשוב זה האמן, לא הוא".

או־קיי, תן דוגמאות. מי קופץ לך לראש כשאתה מדבר על האי־ח?

"נגיד סיגלית (לנדאו – י"א) היא אחת כזאת. היא נותנת לאנשים בפנים, מה שנקרא. בחיים לא תמצא אותה במצב של התרפסות.

מרקוס בחוצות פתח תקווה.
מאחור: ההורים הגאים